

სამსხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის განვითარება ქალაქგეგმარებითი ფაქტორების გათვალისწინებით

თამარ ხოშტარია
არქიტექტურის აკადემიური
დოქტორი

რეზიუმე

სტატიაში წარმოდგენილია სადისერტაციო კვლევის შედეგები, სამხრეთ საქართველოს სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის მდგრადი განვითარების შესახებ. ეს არის მულტიდისციპლინური კვლევა, რომლის შედეგად გამოვლინდა რეგიონის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის განვითარების სხვადასხვა მიმართულებები, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმის პრიორიტეტულობით. შეიქმნა საყრდენი დოკუმენტაცია სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის სივრცით-ტერიტორიული განვითარების ზოგადი სტრატეგიისათვის. სამცხე-ჯავახეთის მაგალითზე განხორციელებული კვლევის შედეგების გამოყენება შესაძლებელია საქართველოს სხვა კურორტებისთვისაც. სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის მიდგომებისა და ინსტრუმენტების გამოყენება, რეგიონის სტრატეგიული განვითარების გეგმაში ქმედითი მექანიზმებისა და ინვესტიციების დაგეგმვისათვის საინტერესო მიმართულებების განსაზღვრა მხარის ტურისტულ-სარეკრეაციო პოტენციალის შემადგენელი ცნობილი/ნაკლებად ცნობილი კურორტებისა და საკურორტო ადგილების განვითარებისათვის, ხელს შეუწყობს აღნიშნული დასახლებების, რეგიონისა და ქვეყნის წინსვლას.

საკვანძო სიტყვები: ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერი; სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა; საკურორტო დაგეგმვა; სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმი; ეკოტურიზმი; ეკოლოგია.

DEVELOPMENT OF TOURISM AND RECREATION CLUSTER IN SAMTSKHE-JAVAKHETI, CONSIDERING IT'S URBAN PLANNING FACTORS

Tamar Khoshtaria
PhD in Architecture

RESUME

The paper presents results of dissertation Thesis for the sustainable development of Tourism and Recreation Cluster of Samtskhe-javakheti Region, South Georgia. This is a multidisciplinary study that has revealed various directions for the development of Tourism and Recreation Cluster of the Region with the priority of the health-care tourism. In the frames of this research, the basis documentation should be created for the general strategy of spatial-territorial development of Samtskhe-Javakheti Region. The research

results implemented for Samtskhe-Javakheti can be applied to other resorts of Georgia as well. The usage of Spatial-Territorial Planning approaches and tools, determining effective mechanisms for Strategic Development Plan of the Region and interesting directions on Investment Planning for the development of well-known and lesser known resorts and resort places of the Region, will bring benefits to the mentioned Region and to the whole Country.

Keywords: Tourism and Recreation Cluster; Spatial-Territorial Planning; Resort planning; Healthcare Tourism; Ecotourism; Ecology.

* * * *

სამცხე-ჯავახეთი ისტორიული მესხეთის ნაწილს წარმოადგენს. იგი ძველთაგანვე იყო ცნობილი, როგორც საქართველოს კულტურული კერა, რასაც ადასტურებს კულტურული მემკვიდრეობის მრავალი ძეგლი, დაკავშირებული გრიგოლ ხანძთელის, თამარ მეფის, შოთა რუსთაველის, შალვა ახალციხელის, გიორგი ბრწყინვალის და სხვა დიდ მოღვაწეთა სახელებთან. დღევანდელი სამცხე-ჯავახეთის ტერიტორიაზე ისტორიული პროვინციები — თორი, სამცხე და ჯავახეთი იყო განლაგებული. ამჟამად რეგიონი 6 მუნიციპალიტეტისაგან შედგება, მისი ადმინისტრაციული ცენტრია ქალაქი ახალციხე.

სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის განვითარება რეგიონული დაგეგმვის ელემენტებს მოიცავს. თავად რეგიონის განსაზღვრა ქართულ კანონმდებლობაში საკმაოდ ბუნდოვანია და შემოიფარგლება შემდეგი ფორმულირებით: „რეგიონი — საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე.“¹ ასევე არ არის განსაზღვრული „კლასტერი“, თუმცა კლასტერული განვითარების თეორია სულ უფრო ხშირად გამოიყენება მკვლევართა მიერ.

სამცხე-ჯავახეთის „ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერი“ წარმოადგენს რეგიონის კურორტების, საკურორტო ადგილების, დაცული ტერიტორიების, ბუნების ძეგლების, კულტურული მემკვიდრეობის, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი პოტენციალის მქონე აუთვისებელი ტერიტორიების ერთგვარ ჯგუფს, მათს გეოგრაფიულ კონცენტრაციას (ავტორის დეფინიცია).

კვლევაში განვიხილავთ რეგიონის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერს, რომელიც 1 მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვრებში მდებარე გეოგრაფიული ობიექტების სახელებს წესი. საქართველოს მთავრობის დადგენილება № 239, 01.06.2015.

	სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერი და მისი ელემენტები
	ბორჯომ-ბაკურიანის სამთო-სასპორტო, ასევე კლიმატურ-ბალნეოლოგიური ქვეკლასტერი
	სამცხის: ახალციხე-აბასთუმანი-ასპინძის ბალნეოლოგიური ქვეკლასტერი
	ასპინძა-ახალქალაქის კულტურული ლანდშაფტის ქვეკლასტერი
	ახალციხე-აბასთუმნის საგანათლებლო-შემეცნებითი ქვეკლასტერი
	ჯავახეთისა და გუჯარეთის ხეობის ეკოტურიზმის ქვეკლასტერი

ნახ. 1. სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის თემატური ქვეკლასტერები

კურორტებისა და საკურორტო ადგილების ჯგუფებისაგან შედგება და შეიცავს დარგობრივ ქვეკლასტერებს, რაც წარმოქმნის კლასტერების იერარქიას (ნახ. 1).

კლასტერული თეორია მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, მ. პორტერის ავტორობით გახდა ცნობილი. ზოგადად, კლასტერი ერთგვარი ნიშან - თვისებების საგანთა ჯგუფს აღნიშნავს.² აგრეთვე, კლასტერი წარმოადგენს კონკრეტულ სფეროში ურთიერთდაკავშირებული კომპანიებისა და ინსტიტუციების გეოგრაფიულ კონცენტრაციას.³ სადღეისოდ, რეგიონის მდგრადი განვითარების ერთ-ერთ ეფექტიან მიმართულებად კლასტერული განვითარება განიხილება.⁴

ძირითადი პრობლემა: საქართველოს განსახლების სისტემისა და რეგიონული განვითარების შესწავლისას გამოვლინდა რეგიონებს შორის არსებული უთანაბრობები, განსაკუთრებით მკვეთრია ეს უთანაბრობა თბილისის აგლომერაციასა და დანარჩენ საქართველოს შორის. საქსტატის გის-ანალიზის მონაცემების თანახმად, ეკონომიკური კატეგორიებით სამცხე-ჯავახეთი 11 რეგიონიდან მე-8 ადგილზე იმყოფება.⁵ ამას არ ადასტურებს „სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-

2021“⁶, რაც სავარაუდოდ ინსტიტუციებს შორის ჰორიზონტული თანამშრომლობის ნაკლებობით უნდა იყოს გამოწვეული.

კვლევის მიზანია, ურბანისტიკის/სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის ინსტრუმენტების გამოყენებით, იმგვარი გეგმარებითი ხერხების, მექანიზმების, გადაწყვეტილებების ჩამოყალიბება, რომლებიც აღნიშნული პრობლემების გადაჭრას მოემსახურება და რეგიონის მდგრად ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ განვითარებას უზრუნველყოფს. ამ მიზნის მისაღწევად, შემდეგი **ამოცანები** გამოიკვეთა:

- სამცხე-ჯავახეთის მხარის/რეგიონის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის განსაზღვრა;
- სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის განვითარების მთავარი პრინციპებისა და მიმართულებების გამოვლენა თანამედროვე მეთოდების/ინსტრუმენტების გამოყენებით, როგორცაა - განსახლების სტრუქტურული ერთეულების (რეგიონის, მუნიციპალიტეტებისა და დასახლებების) განვითარების „ხედვა“, მრავალფაქტორული ანალიზი (SWOT-ანალიზი); განვითარების ინდიკატორები;
- გეოსაინფორმაციო ფენების, სტატისტიკური მონაცემების, საგზაო-საკომუნიკაციო სისტემის ზეგავლენის ანალიზი ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერზე;
- სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმისა და ეკოტურიზმის პრიორიტეტულობის კვლევა; კულტურული მემკვიდრეობის, მათ შორის საინჟინრო, მეცნიერების, ტექნიკის ან მრეწველობის განვითარებასთან დაკავშირებული ძეგლების როლის გამოვლენა;⁷
- აუთვისებელი პოტენციალის მქონე კურორტებისა და საკურორტო ადგილების შესაძლებლობების კვლევა;

6 სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021.

7 საქართველოს კანონი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ. 22.05.2007.

2 ინგლისურიდან: Cluster - საერთო მახასიათებლების მქონე ჯგუფი.

3 Porter M. Clusters and New Economics of Competition. Harvard. 1998.

4 თევზაძე რ. სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე პარადიგმა. შრომათა კრებული, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, რეგიონული განვითარების პერსპექტივები, სამცხე-ჯავახეთი. 2016. გვ.77-83. <http://samtskhe-javakheti.tsu.ge/uploads/media/samcxe-javaxeti-konferencia.pdf>

5 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის GIS-ანალიზი. <http://gis.geostat.ge/geom-ap/#8/42.334/43.380>

• ეკოლოგიური პრობლემების, სტიქიური საფრთხეებისა და რისკების გათვალისწინება, როგორც ტურიზმის შემაფრთხილებელი და მოსახლეობისათვის სასიფათო ფაქტორებისა; გეგმარებითი მიდგომების შეთავაზება ამ პრობლემების შესარბილებლად;

• ნამყვანი საკურორტო დასახლებების რეზერვინგი და პერსპექტიული ადგილების ბრენდინგი მათი ინფრასტრუქტურული განვითარებისთვის საჭირო ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით.

კვლევისას გამოყენებული მეთოდები: ლიტერატურის ანალიზი; სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის ინსტრუმენტები — „ხედვა“, მრავალფაქტორული (SWOT) ანალიზი; განვითარების ინდიკატორების რუბრიკების შემუშავება; რეგიონის გეოგრაფიული შრეების ანალიზი კარტოგრაფიული შესწავლის საშუალებით; კითხვარი, ჩართული დაკვირვება, ჩაღრმავებული ინტერვიუ.

შედეგები და მათი განსჯა: დასახლებათა კონკურენტუნარიანი უპირატესობების როლი გამოკვეთილია „ახალი ეკონომიკური გეოგრაფიის“ თეორიაში.⁸ სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის კონკურენტუნარიან უპირატესობებს შეადგენს: კურორტების, საკურორტო ადგილების, დაცული ტერიტორიების მაღალი კონცენტრაცია; საკვანძო მდებარეობა განსახლების სამხრეთ და მერიდიანულ ღერძებზე; ეროვნული მნიშვნელობის მატერიალური და ჯერ კიდევ გამოსავლენი არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა; ინტელექტუალური პოტენციალი; სოფლის მეურნეობის ადგილობრივი პროდუქტები; ტრანსმუნიციპალური და ტრანსრეგიონული ტურისტული მარშრუტების დაგეგმვის შესაძლებლობა და სხვ.

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში 14 კურორტი და 13 საკურორტო ადგილია.⁹ აქედან 10 კურორტი და 7 საკურორტო ადგილი ბორჯომის მუნიციპალიტეტში მდებარეობს. საკურორტო დასახლებების ასეთი მაღალი გეოგრაფიული კონცენტრაცია მსოფლიოს არაერთ ქვეყანაშია (უნგრეთი, გერმანია, ჩეხეთი და სხვ.), ხოლო საქართველოში მხოლოდ შავი ზღვის სანაპიროზე გვხვდება. საკურორტო ინფრასტრუქტურა 90-იანი წლების კრიზისის პერიოდში სრულიად დაზიანდა; კურორტების მოსახლეობის დიდი ნაწილი დასაქმებული იყო ამ ობიექტებზე; საკურორტო ინდუსტრიის ჩანაცვლება ალტერნატიული დარგებით ვერ მოხდა. მოსახლეობა დარჩა შემოსავლის წყაროების გარეშე, რაც სავალალოდ აისახა ადგილობრივ ეკოლოგიაზე (უკანონო ქრები). შედეგად, მოიმატა სტიქიურმა საფრთხეებმა.

სადღესოდ აღსანიშნავია დადებითი სახელმწიფო პოლიტიკა ქვეყნის „სივრცითი მოწყობისა“ და კურორტების რევიტალიზაციის თვალსაზრისით.

8 Fujita M., Krugmann P., Venables A.J. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. Massachusetts Institute of Technology. 1999

9 საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №669. საქართველოს კურორტებისა და საკურორტო ადგილების ნუსხის შესახებ. 22.07.2005.

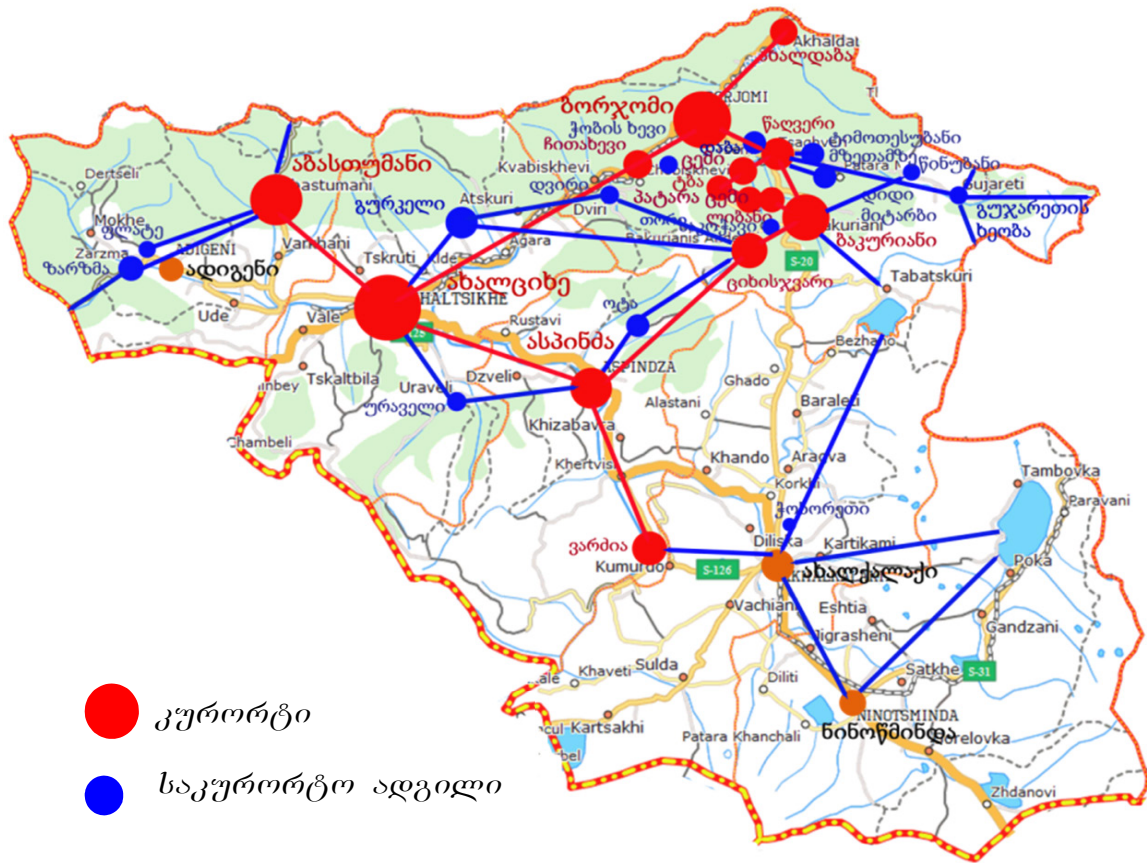
სამთავრობო პროგრამაში¹⁰ „თავისუფლება, სწრაფი განვითარება, კეთილდღეობა 2016-2020“ „სივრცითი მოწყობა“ ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია. ფრაგმენტულად, მაგრამ მზარდი ტენდენციით მუშავდება კურორტების სივრცით-ტერიტორიული დოკუმენტაცია (ბორჯომი, ბაკურიანი, აბასთუმანი, ურეკი, ბახმარო, ლეზარდე, მესტია და სხვ). 2013 წლიდან სამთო-სათხილამურო კურორტებს „მთის კურორტების განვითარების კომპანია“ მართავს, თუმცა კლიმატური და ბალნეოლოგიური კურორტები მოკლებულია ერთიან მენეჯმენტს. კურორტების უმრავლესობაში დომინირებს შიდა საოჯახო სეზონური ტურიზმი, რაც არასაკმარისია ეკონომიკური პრობლემების დასაძლევად. დიდი ქალაქების ეკოლოგიის დამძიმების ფონზე, ისევ იძენს აქტუალობას სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი კურორტების განვითარება.

სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის კვლევისას გამოვლინდა ნამყვანი საკურორტო დასახლებები, რომელთა ერთობლიობას ვუნოდებთ „გეგმარებით სამკუთხედს“ — **ბორჯომი, ახალციხე და აბასთუმანი**. ეს დასახლებები შერჩეული იქნა მათი მნიშვნელოვანი როლის მიხედვით აღნიშნულ კლასტერში. შემდეგი, ნაკლებად ათვისებული საკურორტო სამეულია **ციხისჯვარი, გურკელი და გუჯარეთის ხეობა**, რომელთა პოტენციალი არასაკმარისად გამოიყენება. მხარის საგზაო-სატრანსპორტო სისტემის კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ კლასტერის ამ ელემენტების ურთიერთკავშირების გაუმჯობესება და შესაბამისად, პრიორიტეტული განვითარების ზონების გამოყოფა სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვისას მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს რეგიონის მდგრად განვითარებაზე (ნახ. 2).

აქ არ კნინდება ისეთი სამთო-სათხილამურო კურორტის მნიშვნელობა, როგორცაა ბაკურიანი. ბაკურიანის სპეციფიკა განსხვავებულია; უძრავი ქონების მიმართ მაღალი ინტერესითა და ქაოტური მშენებლობებით გადაჯერების გამო, დაბა-კურორტი ბაკურიანის პრობლემები თბილისის პრობლემების მცირე მოდელს შეიძლება შევადაროთ და ისინი ურბანული პილიტიკის რეგულირების ქრილში უნდა მოწესრიგდეს. მით უმეტეს, რომ 2017 წელს ბაკურიანის მინათსარგებლობის გენერალური გეგმა უკვე მესამედ შემუშავდა ბოლო ათწლეულის მანძილზე. ბაკურიანის განტვირთვისათვის საჭიროა მის „ორბიტაზე“ არსებული კურორტების ინფრასტრუქტურულ-ფუნქციური განვითარება „დიდი ბაკურიანის“ კონცეფციის გამოყენებით. ასეთებია ნალვერი, დიდი მიტარბი და ციხისჯვარი.

შედეგები: მრავალმხრივი ურბანისტული კვლევის შედეგად გამოვლენილია სამცხე-ჯავახეთის **ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერი**, მისი შრეები, ქვეკლასტერები და განვითარების მიმართულებები; განისაზღვრა **სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი**

10 სამთავრობო პროგრამა „თავისუფლება, სწრაფი განვითარება, კეთილდღეობა 2016-2020“.

ნახ. 2. კურორტებისა და საკურორტო ადგილების კავშირები სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერში

ლი ტურიზმის ნამყვანი როლი, რაც დასტურდება გამოკითხვის შედეგებითა და სტატისტიკური მონაცემებით.¹¹ შეთავაზებულია სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის დოკუმენტაციის სრული პაკეტის შემუშავება, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმის როლის გაძლიერება საქართველოს ტურიზმის სტრატეგიაში;¹² ამ ტენდენციის ასახვა რეგიონის სივრცით-ტერიტორიულ დოკუმენტაციაში, რათა შესაძლებელი გახდეს სივრცით-ტერიტორიული გეგმარებითი წინადადებების განხორციელება;

განხილულია სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის საგზაო-სატრანსპორტო სისტემა, მისი შიდა და გარე კავშირები; ისტორიული გზების გათვალისწინებით ტრანსმუნციპალური ტურისტული მარშრუტებისა და სტიქიური საფრთხეების შემთხვევაში სავაჭურაუციო კორიდორების დაგეგმვა; გამოკვეთილია კულტურული მემკვიდრეობის, განსაკუთრებით, ურბანული და საინჟინრო მემკვიდრეობის, როლი სამცხე-ჯავახეთის ტურისტულ-სარეკრეაციო კლასტერის მიზიდულობის ცენტრების ბრენდინგსა და რებრენდინგში;

საზგასმულია ტურიზმის შემაფერებელი ფაქტორები — ეკოლოგიური პრობლემები (ტყის, მდინარეების, მწვანე სივრცეების მდგომარეობა) და დამახასიათებელი სტიქიური საფრთხეები; შესაბამისი გეგმარებითი ღონისძიებები და მათი ასახვის აუცილებლობა სივრცით-ტერიტორიულ დოკუმენტაციაში; დანართში მოყვანილია სამცხე-ჯავახეთში განხორციელებული სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვის პროექტები, რეგიონის რესურს-პოტენციალი კურორტების, საკურორტო ადგილების, მინერალური წყლებისა და კულტურული მემკვიდრეობის გამოკრებილი ნუსხების სახით.

ნაშრომში შეთავაზებული მიმართულებების განვითარებისათვის კვლევის საფუძველზე ჩამოყალიბებული რეკომენდაციების/სივრცით-გეგმარებითი ჩარევების გათვალისწინების შემთხვევაში, სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი მნიშვნელოვნად გაძლიერდება ეკონომიკური, სოციალურ-კულტურული და ეკოლოგიური თვალსაზრისით. სივრცით-გეგმარებითი ჩარევებში იგულისხმება: პრიორიტეტული განვითარების ზონების გამოყოფა და სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა, ეკოლოგიისა და სტიქიური საფრთხეების გათვალისწინებით; განსავითარებელი კურორტებისა და საკურორტო ადგილების რე-

11 საქსტატი. www.geostat.ge

12 საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2020-2025.

ვიტალიზაციის სტრატეგიის განსაზღვრა; ახალი სარეკრეაციო ტერიტორიების გამოყოფა ეკოტურიზმის განვითარებისათვის. საბოლოოდ, თუ რეგიონი მიზნობრივად გამოიყენებს მის კონკურენტუნარიან უპირატესობებს, შესაძლებელი იქნება არსებული მდგომარეობის შეცვლა რეალური მდგრადი განვითარების მიმართულებით.

გამოვხატავთ უღრმეს მადლიერებას საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული ფონდის მიმართ, დოქტორანტურის საგანმანათლებლო პროგრამის საგრანტო პროექტის PhDF2016-201 დაფინანსებისა და განხორციელებაში თანადგომისათვის.

**გამოყენებული ლიტერატურა
და წყაროები:**

1. მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვრებში მდებარე გეოგრაფიული ობიექტების სახელდების წესი. საქართველოს მთავრობის დადგენილება № 239, 01.06.2015.

2. Porter M. Clusters and New Economics of Competition, Harvard, 1998.

3. საქსტატი www.geostat.ge. GIS-ანალიზი. <http://gis.geostat.ge/geomap/#8/42.334/43.380>

4. სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021.

5. თევზაძე რ. სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე პარადიგმა. შრომათა კრებული, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, რეგიონული განვითარების პერსპექტივები, სამცხე-ჯავახეთი. 2016. გვ. 77-83.

6. საქართველოს კანონი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ. 22.05.2007.

საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №669. კურორტებისა და საკურორტო ადგილების წესის შესახებ. 22.07.2005.

7. სამთავრობო პროგრამა. თავისუფლება, სწრაფი განვითარება, კეთილდღეობა 2016-2020.

8. Fujita M., Krugmann P., Venables A.J. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. Massachusetts Institute of Technology. 1999

9. საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2020-2025.